

## LESZNAI ANNA MESEVILÁGA

„Itt minden Egy, és egy síkon van. Itt – minden találkozik. Itt mindennek csak a neve más, valója közös. Itt – mindennek csak ritmusa, zenéje más, értelme ugyanaz. Az örökké új és az örökké ó. Új »világ-érezés«, mely régi, mint maga a világ – és mégis reveláció. Nem jöhet akármikor, csak amikor az órája ütött. Most újra aktuális” – írta Fülep Lajos Lesznai Anna lírájáról.<sup>1</sup> Ezek a sorok nemcsak a verseket, hanem a Lesznai-műveket általában jellemző szellemiséget, az ősazonosságvágyat fogalmazzák meg.<sup>2</sup>

Az ősazonosság mint téma „a századelőn kibontakozó, Budapest szellemi életét jelentős mértékben meghatározó társaság, a Vasárnapi Kör összejövetelein merült fel. A csoport, melynek Lesznai Anna is tagja volt, Lukács György vezetésével 1915-ben jött létre. Lesznai művészi gondolkodását erősen befolyásolták a vasárnaponkénti összejöveteleken hallottak. Sok más téma mellett beszélgettek és vitatkoztak az ősazonosság kérdéséről, a meséről és az ornamentikáról is. Mindhárom téma foglalkoztatta Lesznai Annát. Érthető, hiszen az akkoriban kibontakozó egész életműve egy sajátos mesevilág, melyben ősazonosság, mese és ornamentika összefüggtek. Úgy gondolta, hogy az ősazonosságot csak egy feszültség nélküli műformával lehet kifejezni, mint amilyen a „tisztá lélekvalóságot” tükröző mese és az ezzel rokon, síkban tartott ornamentals. Mese és ornamentika stilizálásának törvényei hasonlóak. Kiindulásként mindkettő a valóság elemeit használja fel, de saját törvényszerűségei szerint tovább alakítva azokat, egységes, autonóm világot épít ki.

Mese és képzőművészet kapcsolata Lesznai számára, teljesen egyértelműen, az ornamentika síkján jöhetett létre. Az így megfogalmazott képi világ a századelőn kibontakozó és önállóvá váló ornamentális műtípushoz köthető. Ez a kifejezőmód a leginkább alkalmas arra, hogy a mesei tartalmat a neki megfelelő, a hétköznapi valóságon felülemelkedő, homogén formával jelenítse meg. A mesei történetfűzés töretlensége és egyértelműsége, képi szinten, az egy síkban tartott, összefüggő, stilizált formák által valósulhatott meg. Mese és ornamentals egylényegűségéből következik Lesznai mesevilágának egysége.

Ezen tanulmány Lesznainak a Vasárnapi Kör világnézetéből kiinduló gondolatvilágát és szülőföldjének népművészetéből formálódó szín- és formavilágát megvizsgálva az eszmei és mesei tartalom, valamint a képi megfogalmazás összhangjának egy lehetséges és megvalósult formáját mutatja be.

## A MESE ÉS A VASÁRNAPOSOK

A 1910-es évek folyamán Európában művészek, filozófusok tettek kísérletet a kor pozitivista, impresszionista, naturalista gondolkodásával szemben egy spirituális-metafizikai világnézet megteremtésére. Ezen áramlathoz tartozott a korszak egyik legszínvonalasabb filozófiai csoportosulása, a magyar Vasárnapi Kör<sup>3</sup> is. Célként az ember „új szellemi típusának” kialakítását tűzték ki, mely a leköszönő materializmus-szal szemben a transzcendencia fontosságát, a relativista impresszionizmussal szemben a princípiumok egyértelmű érvényességét, az anarchikus világnézettel szemben a normatív etika „pátoszát” hirdette.

A Vasárnapi Kör kezdetben baráti társaság<sup>4</sup> volt. Összejöveteleiket Balázs Béla szervezte, a vitákat és beszélgetéseket azonban Lukács György irányította. Az ő filozófiai nézetei határozták meg leginkább a csoport gondolkodását.

A Kör vasárnap délutáni találkozóinak témái között szerepelt a mese is. A társaság két „hivatásos” mesemondóját, Lesznai Annát és Balázs Bélát érintette a kérdés a leginkább, de Lukács György mint a csoport szellemi irányítója a meséről szóló vitákban is központi szerepet játszott.

Lesznai Anna naplója<sup>5</sup> több töredékes feljegyzést őriz, melyeket minden bizonnyal az összejöveteleken elhangzottak alapján készített. Ezek elemzése helyett érdemesebb azonban két teljesen kidolgozott, a beszélgetések eredményeit is magába foglaló írást megvizsgálni. Az egyik Lesznai Anna Babonás észrevételek a mese és tragédia lélektanához,<sup>6</sup> a másik Lukács György Hét mese című tanulmánya.<sup>7</sup> Mindketten Balázs Béla Hét mese című kötetére reagálva fejtették ki nézeteiket a meséről.

1914-ben a Nyugatban Balázs is írt a témáról Lesznai Anna mesekönyvének kritikájában, de ez lényegében megegyezik Lesznai fejtegetéseivel és véleményével. Ők ketten egy mesevilágban éltek, s nemcsak mesekincsük volt közös, hanem a belőlük fakadó gondolataik is, melyeket együtt formáltak.

Lesznai Anna így emlékezik meg erről: „Közös volt egész csoda-, mágia-, mesevilágunk. Ő azt mondta, a mese az emberiség köztulajdona, és a meséket nem kell költeni, hanem az ember kinyújtja a kezét és kifogja őket a levegőből. Aztán fogdostuk is együtt, és én gyakran mondtam valamit: ezt változtasd meg, vagy csináld másképp. Ő megtette, mondván: nem baj, ez úgyis közös tulajdon volt, már mielőtt megírtuk. Sok ilyen mesét írtunk meg együtt. Meséltünk így egymásnak és másoknak.”<sup>8</sup>

Lesznai és Lukács is igyekezett meghatározni a mese eredetét, származását, s ezek hatását a műfaj stílusára és a benne foglalt világkép kialakítására. Lukácsnak a mese vizsgálata jó ürügy volt arra, hogy kifejtse lélekvalóság-koncepcióját, s ezáltal feltáruljon szellemi meghasonlottsága, misztikus kiút-keresése. A kiutat a tiszta mese megtalált világában látja, mely az ember hétköznapi életével szemben egy ésszel fel nem fogható, megváltott valóságot teremt. Gondolkodásának befelé fordulása a századforduló Bécsének lélekközpontú, miszticizmusra hajló szellemiségét idézi.

Lesznai Anna – bár ő is osztotta a vasárnaposok és Lukács kiábrándultságát – inkább kutatói szempontok alapján vizsgálta a mesét. A műfajjal kapcsolatban felmerülő kérdéseket hagyományos módszerekkel, pszichológiai, mitológiai, néprajzi megközelítésben igyekezett megválaszolni. A lukácsi irracionista filozófia hatása azonban nála is felfedezhető.

Lukács filozófiai szakkifejezésekkel agyontűzdelt, gyakran homályos fejtegetéseinek legfontosabb gondolatai a következők: A mese s az általa ábrázolt mesevilág minden problémától mentes, az abszolút homogeneitás formája. Mivel materiája nem a mi létezésünk anyagából való, színhelye egy, a mi világunktól különálló síkon található, nem érvényesek rá a mi axiómáink. Önálló, minőségileg különböző világát azáltal teremti meg, hogy létezésünk valamely „alapadottságát” figyelmen kívül hagyja, illetőleg egy új, a mi valóságunkban nem ismert törvényszerűséget iktat be, s az így adódó axiómákat újból csoportosítja. Ennek a világnak is megvannak a maga szigorú törvényei, csak éppen nem azonosak a mieinkkel. A mese végső célja elérésében a mágia felé irányul. A „... mágia: uralkodás az irracionális, az értelemmel át nem járt, sőt át nem járható felett ... A mágia világa: egy új világ, nem a mi világunknak igazi értelmet és biztosságot nyert valósága.”<sup>9</sup>

A mese világának mágia felé irányultsága magyarázza meg, hogy megtalálhatjuk benne az abszolút újat, de nem a mi (empirikus vagy metafizikai) valóságunk szerinti újról van itt szó, hanem létezésünk tapasztalat fogalmának kibővítéséről, létünk kereteinek relatívvá válásáról.

A mese új fogalma nem időből ered, nem valamihez képest új, hanem „abszolút” új. Megtálalása valaminek, ami mindig is volt (vagy ugyanúgy lehet, hogy sohasem volt), valaminek, ami a hétköznapi valóságunkkal, mint lényegében új, szemben áll. Ez az „új” másságot jelent, amely kifejezi a mese mágiából eredeztethető világának a mi (metafizikai és empirikus) világunktól való különbözőségét.

Mindezek eredményeként a mesének teljesen autonóm alaptörvényei vannak. Ebből fakad könnyűsége, ornamentálisága, ami a többi műfajra éppen azért nem jellemző, mert ha túl is mutatnak minden empirián, mindig a mi valóságunk törvényeit kell megfogalmazniuk.

A mese autonóm világának teljes gondolati átélése rámutat arra, hogy létezésünk mai formája nem az egyedül lehetséges, csak egy a sok közül, tehát a mi választásunk eredménye. A mese a mágia felé irányul, a mágia pedig, Lukács szerint, lényegében ősbib a vallásnál és a metafizikánál, a világ egy gazdagabb gyökeréhez nyúlik vissza. Azokba a mélységekbe, ahová a metafizika és a vallás által már nem érhetünk el, amit leírni nincs szavunk. Az a valóság, melyben a mágia gyökerezik, általunk nem megismerhető. A mi világunkban nem lehet egységes mágia, mágikus rendszer, mágikus valóság. A mágia minden tárgya idegen számunkra, nem tudjuk, honnan hová tart.

A téma további tisztázása érdekében Lukács egy misztikus, mítikus világot idéz meg, melyben a mese, a mítosz és a metafizikai világ helyét keresi. A mesét és a mágiát elkülöníti a mítosztól és a metafizikai világtól. Minden mesével foglalkozó tanulmány, így Lukács

is érinti mese és mítosz kapcsolatát. A mítosz, Lukács szerint, valóságunk ismeretlen gyökereinek néha érthetetlen és töredékes megjelenése. Az érthetlenségnek és a töredezettségnek az az oka, hogy azon a ponton képtelenek vagyunk visszaemlékezni.

Ezzel szemben a mese töredékessége abszolút. Minden mesét, ha „axiómáját ... mágikus intencióval” megtaláljuk, a végtelenségig lehet folytatni. A befejezés ugyanis az értelemben van, s mivel a mese eredendően az értelmén túlról indul, nem is érkezhetsz vissza oda. A meséket meg kell találni, s erre azok az időszakok felelnek meg, mikor a valóság fellazul, elveszti útja egyirányúságát, és látszólag választási lehetőségek merülnek fel. Ez az idő az, amit Lukács máshol a lélekvalóság érvényesülésének nevez. A lélekvalóság szabad lehetőségeit kihasználva a lélek saját magában egy új, tágas és ismeretlen kozmoszt teremt, amiben könnyen eltévedhet. Ez az új magányosság. A lélek eme belső végtelensége válik a mese végtelenségévé.

Az új mesetípus a lélek meséje. Lélek, mágia, emberiség előtti állapot, ornamentális Lesznai Anna meséről írott „észrevételeiben” is szerepel.

Elsőként a mese eredetének kérdésére igyekszik megadni a választ. Az általa ismert mesekutatók véleményét félretéve a mesét a „csudalató ember” lelkéből származtatja. A csudalátás képessége, Lesznai szerint, legtisztábban a mesében érvényesül. Lukácséhoz hasonlóan „ősmeséről” és „műfajmeséről” beszél.

Az ősmese hite, mely a régi, a mi racionalitásunk előtti mágikus világhoz kapcsolódik, az akkor élt ember válasza az ősi hatalmak s jelenségek összefüggéseit feszegető kérdésekre. Ezt a világot Lukáccsal szemben Lesznai kimondva is az édenel azonosítja. A lukácsi mágiához hasonlóan nála is lényegi azo-



*Lesznai Anna*  
*Fotó, Petőfi Irodalmi Múzeum*



Címlapborító Balázs Béla *Misztériumok* című könyvéhez  
Bp., 1912 Nyugat  
Hatvány Lajos Múzeum, Hatvan

által az eddig korlátlan meselélekek is a forma korlátai közé kell szorítania önmagát. Az öszonosság és lélekvalóság mára teljesen szétvált fogalmait csak a valós időn és téren kívül mozgó mese tudja újra összeforrasztani.

Lesznai Anna, aki szerint a mese a lélektől elválaszthatatlan, tanulmánya során törvényszerűen eljutott a lélek egy másik megnyilvánulási formájáig, az álomig. Álom és mese összevetése nem ismeretlen a mesét pszichológiai szempontból vizsgáló mesekutatók előtt. Lesznai abból indul ki, hogy álmunkban mesét látunk. A formai hasonlóságok ellenére sem kívánja egyiket a másikból származtatni, hanem páralel jelenségként értelmezi őket. Mindkettő motívumai „egy közös, mélyebb ösztön hasonló gyermekei”. Ugyanakkor különbség az, hogy míg az álomba öntudatlanul kerül a valóság, addig a mese a számára szükséges valóságtöredékeket saját szigorú törvényeinek megfelelően építi be. Az álom passzív, a mese pedig aktív a valóság befogadása és beépülése szempontjából. A „közös elv”, mely a többi szellemi produktumtól elkülöníti őket, a fantázia elsődleges szerepe, a képzelet uralma a valós világ felett. Mind a mese, mind az álom rendelkezik vágyteljesítő funkcióval. A „freudisták” ezt a vágyteljesítő funkciót, Lesznai szerint, helytelenül egyszerűsítették le a szexuális teljesülést biztosító funkcióra. Elismeri, hogy létezik a sokrétű műfajmesének egy ilyen szexuális tartalma is, de ez a jelentésrétegek második szintjét foglalja el. Az első a szó szerinti történet, a legmélyebb szintet a mese igazi jelentése, az „énség

nosságban léteznek a dolgok, nem differenciáltak; metafizikai és empirikus szféra egybeesik.

A mese az édeni azonosságból származik, törvényszerűségei, szereplői magukon hordozzák annak nyomait. A mai mese, annak ellenére, hogy az ősmúltból ered, az ember lelkével együtt fejlődik, s legtisztábban tükrözi mindenkori állapotát. Lesznai azonosítja lelkünk világát a mai meséével. Ez ugyanaz a gondolat, mellyel a lukácsi tanulmányról szóló rész végződik.

A mese a „tisza lélekvalóság” tükröződése, s nemcsak az emberiség elhomályosult múltja éled fel újra általa, hanem a jövőbeli rendeltetés is megmutatkozik benne. A lélek azonban nem összefüggő többé, egyénekbe van zárva, s érvényesülni is csak egyes formákban, a mindenségtől különvált alkotásokban tud.<sup>10</sup>

Kezdetben mágiával, varázssal igyekezett a világot saját törvényei szerint átformálni. Később, ahogy mindinkább elszakadt a dolgok „édeni lélekazonosságától”, annál inkább csökkent a lehetősége annak, hogy az átformált világot magába váltsa. Ezért teremtette meg a művészetet, ahol az egyes műfajokon keresztül érvényesíthette törvényeit.

Csodavilágának létrehozásában, a többi műfajhoz hasonlóan, a mese is kénytelen a valóságunkat eszközként felhasználni, s ez-

korlátainak" áttörése jelenti. „A freudisták szerinti »korlátlan nemi vágy teljesülése« helyett én a korlátalanság utáni vágy teljesülését merem a mese velejének nevezni.”<sup>11</sup>

A mese stilizálását, Lukácshoz hasonlóan, ornamentalshez hasonlítja. A mese „egy nívón ábrázol”, azaz tartalom és forma között nincs feszültség, mivel azok azonosak. „A lélekvalóság önnön törvényeiben jelenik meg, – empirikus valóságunkat, melyet kifejezésül használ fel, teljesen magába váltja.”<sup>12</sup>

A mese további sajátosságai közé tartozik, hogy bármikor folytatható, az, aki rátalál törvényszerűségeire, a lélekvalóság szabályait követve tovább fűzheti a végtelenségig.

Az ósazonosság mesében való tükröződése eredményezi a szabad alakváltozás lehetőségét. Az alakváltozás képessége megváltja a lelket „az egyetlen valóság rabságából”. A mese korlátlan, probléma nélküli világa „antitragédia”, amiben a hős győzelme eleve elrendelt. A győzelem gyakran nem a főszereplő tettei, hanem erkölcsi tulajdonságai és lelkiereje révén szerezhető meg. Ekképpen a „motiváció intenzitása” felülmúlhatja a cselekvést, a lelkiállapot kivetítése elegendő az eredmény eléréséhez. Tulajdonképpen eleve kész a történet, mivel a hős már hős mivolta által diadalmas.

Lesznai egy, a számára legszebb és legmélyebb mesemotívum (a gyümölcs kéri, hogy szedjék le, a kalács, hogy süssék meg, a segítő táltos, hogy fejezzék le...) kapcsán mutat rá az önbeteljesedés, a szerelmi megsemmisülés megváltó voltára.<sup>13</sup>

Az igazi mese befejezése mindig pozitív, a meshősnek beteljesedés az osztályrésze, a férfi hősök győznek a küzdelemben, a nők családot alapítanak. Mesének, meshősnek és sorsának a törvényei egyek. Ez az egység teszi lehetővé a lélekazonosság ábrázolását.

Bármennyire sok és változatos motívum, kaland, szereplő gazdagítja a mesét, az alapélmény ugyanaz marad. Lélek és mese az ósazonosságból a megváltás előtti harmóniáig vezető „hídon” kel át. A lélek itt nyer egyéniséget, az egyén itt juthat el a végső harmóniába, míg a mesék itt alakulnak „varázsigéből” történetté, s önálló műfajjá.

Sok esetben nehéz elválasztani bizonyos epikai műfajokat (mítosz, monda, mese, legenda, novella stb.)<sup>14</sup>, főleg hogy ezek elemei, motívumai gyakran keverednek. Lesznai Anna szerint is ritka a mese (mind a régi, mind az új) műfaji tisztasága, de bizonyos sajátosságok (ismétlés, fokozás, szimmetria stb.) jelentkezése mégis ezt szolgálja. Ezek az állandósult formulák segítették többek között a mese szóbeli előadását.

„A műfajmese”<sup>15</sup> nem ábrázol, nem oktat, nem magyaráz, hanem a lélekvalóság törvényeit tükrözi, értelmessé, tagolttá, mozgalmassá és tartalmassá „díszíti az időt”, mint a hogy teret díszít a véle oly gyakran találkozható ornamentika<sup>16</sup> – foglalja össze Lesznai a mese stilisztikai sajátosságainak egyikét. Ehhez járul az igék túlsúlya, mivel a mesei tartalom, a lelki és szellemi mondanivaló mind a cselekményben fejeződik ki. A mesét műfajjá válása fokozatosan eltávolítja a lélekvalóságtól, miközben a lélek egyénibbé válik. Ez az egyénivé válás vezet a lélek elmagányosodásához, amiért a mesék is új megértést igényelnek.

#### LESZNAI ANNA SZERELEMFILOZÓFIÁJA<sup>17</sup>

Lesznai meséinek megértéséhez elengedhetetlenül szükséges szerelemfilozófiájának ismerete. Ahogy a népmesék értelmezése nem lehet teljes a nép hitvilágának tanulmányozása nélkül, úgy a Lesznai-mesék sem vizsgálhatók a háttérükben állandóan jelen lévő szerelemfilozófia nélkül.

Lesznai Annánál a Vasárnapi Kör metafizikai, etikai idealizmusa szerelemben ágyazva található meg. Szerelemfilozófiája tulajdonképpen a vasárnaposok nézeteit közvetíti saját asszonyi, szerelemben feloldódó egyéniségén át.

Lesznai a szerelmet mint elsődlegesen női princípiumot jelölte meg: „Mindig a nő felelős a szerelemmegváltás sikeréért, mert a nő útja a szerelem.”<sup>18</sup> A szerelem képes a megváltásra, eljuttatja az ént Istenhez. Áldozat nincs benne, hiszen az egyén teljeseedik általa. Az ember eszközzé válik az igaz szere-

lemben, de Isten, és nem egymás kezében. Az igaz szerelem az a „helyes életvitel”, az a lélektől lélekgig vezető út, mely az empirikus valóságtól elszakadva az autentikus, metafizikai léthez visz.

A legfőbb cél, a megváltás elérése különböző módon valósulhat meg: 1. a megváltás akarásával, mivel az maga megváltást eredményez, 2. az „élet feláldozásával”, mert „csuda a szeretet ilyen mértékű egyén áttörési képessége”, 3. a szerelem által, hiszen benne test és lélek dualitása megszűnik, eggyé válnak önmagunkkal, zártakká leszünk, s ezáltal leginkább egyek a mindennel.<sup>19</sup>

Lesznai Anna a szerelemből nem zárja ki a testet, az egyén empirikus világban szervezett részét. A szerelemben fakadó testi vágyat a lelkeket is eggyé ötvöző közvetítőként ismeri el. A szerelem problémáját, s ezen belül a testiség fontosságát Lukács sem vetette el: „Gyuri [Lukács] szerint az igaz szerelem váltja meg reálisan az embert, következő lehetséges fejlődési fokába emeli ... épp azért vezet felsőbb éniünkhez ma a nemi szerelem, mert valamiképp mai feladatunk a test magasabb fokba emelése, a test és lélek viszonyának tisztázása, javítása.”<sup>20</sup>

Ember és természet harmonikus viszonya egy régi, mágikus azonosság emlékét idéző „plátói Erősz” által lehetséges.

A természet minden egyes részével érzett azonosságunk, a természetbe való beleolvadás vagy kiszakadás nehézsége, a természet és szerelem egymástól elszakíthatatlan köteléke elvezet Meluzina<sup>21</sup> alakjához. Lesznai Anna világnézete az általa újratereztetett Meluzina alakjába sűrítendő. Szerelemvágyát, emberi világgal, természettel, Istennel való kapcsolatát ezen keresztül érthetjük meg.

„Van egy csuda perce mikor átéli magában a természet teljesedését és átbukását az egyénbe. A szerelem által teljesedik, ebben izzik problémája ... A szerelemben megéli a halált »a test a természet lélek-ké hálnak« benne. Megéli a testburok szakadását egy lélek behatását a másikba.”<sup>22</sup>

Meluzinának abszolút hű, kölcsönös szerelemre van szüksége a megváltáshoz. Lesznai szerint háromféle szerelem létezik: 1. Heilbronni Katica<sup>23</sup> egyéni belemúlása kedvesébe, ki befogadja az ő egyéniségét. Ez a szerelemnek egy hierarchikus vagy küzdően dialektikus formája. 2. Izolda teljesedik kedvesében, ez Trisztán és Izolda<sup>24</sup> igazi beteljesítő örök szerelme. 3. Két ember megtűri, sőt kedveli egymást, de nem „egzaltálódnak” egymásban. Ez egy több-kevesebb szerencsével szerelemnek félreismert emberi viszony. Az első típus esetleg csak azt váltja meg, aki feladja egyéniségét, a második megváltja, illetve „relatív magasabbá váltja” mindkét szeretőt, a harmadik típus nem válthat meg senkit, csak segítheti a partnereket életútjukban. Lesznai mesehőseinek teljesedése, illetőleg bukása attól függ, hogy melyik szerelmet választják.

A szerelem a századelőn egyfajta misztikus vallásként jelentkezett,<sup>25</sup> ezen „új” vallás hívőit hitük segítette a hétköznapi lét elviselésében, s már itt a Földön emberi rendeltetésük beteljesedését, megváltásukat ígérte.

A megváltásnak még egy lehetséges útja van itt a Földön: a mese.

### LESZNAI ANNA MESÉI

„A mese az emberi agy örök funkciója. A mese megint fontossá válik, ha az ember túl akar menni önmagán, fontossá válik számára, amit nem tud. A mese többnyire az élet és a halál legfőbb kérdéseinek megoldásáról szól. Én sokat meséltem nemcsak írásban, hanem szóban is.”<sup>26</sup>

S nemcsak szóban, de képben is, s nemcsak képben, hanem hímezésben is.

A mese Lesznai létének egész keretét jelentette, hasonlóan a kerthez, ami nemcsak a „csudák” helyszíne volt, hanem maga a csoda. A kert minden élőlénye, minden zuga, minden egyes részlete bármikor mesévé elevenedett számára.

Buja vadon volt a körtvélyesi park, melyet Lesznai édesanyja tovább alakított. Egzotikus, ritka növényeket, sok-sok színes virágot, s lánya születésekor egy négyholdas fenyőfasort ültetett. Itt nőtt fel, ez volt az ő kertje, egy tökéletes, öntörvényű világ, egy mikrokozmosz, melyen képzelete mágiájával ural-

kodott. Visszaálmotta magát abba az ősi világba, mikor az ember együtt élt, illetve egybe tudott olvadni a természettel.

Lesznai Anna számára, ahogy Balázs Béla is írta<sup>27</sup>, az élet minden eseménye csoda volt, akárcsak a gyerekeknek. Bármennyire „súlyosodtak a dolgok”, ő töretlenül csodálni tudta őket, s ezt sosem nőtte ki, mindig gyermek maradt. Az egész világ egy nagy képeskönyv volt számára, melynek képeit és meséit újraírta varázslatos képzeletével.

Lesznai Anna nem megtalálta a meséket, hanem velük, bennük élt, álmai, gondolatai, valósága egy csodálatos mesevilágot formáltak. Akár írt, akár festett vagy hímzett, amit létrehozott, az mind az ember és természet kiegyensúlyozott harmóniáját, egymásba váltódásának lehetőségét ígérte. A mesén keresztül jutott el az édeni lélekazonossághoz, abba a szebb világba, melyet Lukács keresett esszéjében.

A mese szigete, Lesznai szavaival, ott fekszik az Óperenciás-tengerben, Csudaország és Emberország határán, ahonnan a mazsolából, kalácsból, szép ruhából, sőt csókból is kifogyott gyerekek hajója már nem tud tovább menni Csudaország felé. „Olyan volt ennek a szigetnek a természete, hogy mikor partjára szállottak a tündérek, menten szemmel láthatóak lettek, ragyogtak, mint a csillag nyári éjszakán. Az odakerült gyerekek szíve pedig halkká csendesedett a nagy csudálkozásban... most már megneszelték a tündérek szavát. Beszédbe elegyedtek, az állatoknak, a fáknak, az öreg bútoroknak is megoldódott a szavuk, s íme megértették egymást, mert most már valahányan ... »mesenyelven« szóltak! ... Vannak olyan gyerekek, kiknek szíve nagy csudálkozásában ott feledkezik a tündéreknél. Ezek aztán mindig visszakészülődnek Meseszigetre.”<sup>28</sup> Ezekhez a gyerekekhez hasonlít Lesznai Anna, ő is faggatja a bútorokat, fákat, madarakat, pillangókat, s amit hall, azt továbbmondja mindazoknak, akik arra érdemek.

Lesznai Anna 10-es és 20-as években írt meséi közül csak három jelent meg nyomtatásban,<sup>29</sup> pedig kézíratos formában több mint 160 meséje, illetve meseterve létezik.<sup>30</sup>

Könyv alakban A kispillangó utazása Lesznán és a szomszédos Tündérországból<sup>31</sup> és a Mese a bútorokról és a kisfiúról<sup>32</sup> olvashatók; a Mese az eperszemnyi szívről<sup>33</sup> Lesznai Anna tervei ellenére „csak” az Új Világ hasábjain keresztül juthatott el a közönséghez. A könyvnek szánt meséihez saját maga készített illusztrációkat, melyek „színes ablakok”-hoz hasonlóan betekintést nyújtottak a szavakkal leírt világba.

A Lesznai-meséket nem lehet hagyományos műfaji csoportokba rendezni, vannak ugyan felismerhető népmesei elemek és motívumok bennük, de szabályos típus csak kevés található.

Alap gondolatuk legtöbbször a lélek megváltása, legyen az emberé, állaté, növényé vagy élettelen dologé. Ahogyan a szerelemfilozófiánál már láttuk, többféle út lehetséges. Ezekről szólnak a mesék, akár célhoz érnek rajtuk a hősök, akár nem.

A Lesznai-mesék kategorizálásának egy lehetősége: a többségnek az ún. „megváltás”-mesékhez való besorolása. Ezek témájukban egyéni invenciók, Lesznai „világnézetét” tükrözik. Külön csoport kialakítása szükséges a népmesékkel rokon történeteknek. A megváltásmesék közé több típus tartozik, ilyenek a „szívmesék”, a „lélekmesék”, a „Meluzináról és a természetről szóló mesék”, a gyerekmesék, valamint „mesék az ars poeticáról”. Előfordul, hogy bizonyos mesék nem köthetők egy meghatározott típushoz, hiszen már az elnevezésekből adódóan is vannak átfedések.

Lesznai Anna meséiben általában a népi elbeszélő hagyományok motívumaiból, szerkezetéből, morfológiájából indult ki. Ezt az alapot írta tovább egyéni, kozmikus világképének segítségével. Lesznai meséi ugyanúgy közel maradnak ahhoz a hitvilághoz, melyből kinőttek, mint a népmesék. Az ő esetében ez nem más, mint a lélekvalóságba és ezen belül a lélek megválthatóságába vetett hit. A természet, a szerelem, a mese mágiája, a csudalátás képessége, mellyel a lélek egy új azonosság világába jut. Ez az ősi, édeni azonosságra emlékeztet, melyben a dolgok nem differenciáltak. Ebből következik a történetekben oly gyakori alakváltoztatás.

A lélek megváltás, ami Lesznainál a mese elsődleges funkciója, kihat a népmesei motívumokra. (A boldog mesevég esetében például míg a népmese szerencsés befejezése, a szerelem, a házasság vissza-

vezet a hétköznapi életbe: „boldogan éltek, míg meg nem haltak...”, addig a Lesznai-mesékben ugyan ez egy magasabb szférába jutást tesz lehetővé.)

A mese a lélek tükre, s mint ilyen „egy bizonyos látószöveget világít meg kiváltképp azt ami nincs jelen egy adott korszak kollektív helyzetében.”<sup>34</sup>

Lesznai és a vasárnaposok számára a mese, a lélekazonosság megteremtésével, az egyén feloldódását jelentette egy „imaginárius közösségben”, a lélek magányának megszűnését a szerelmi megváltás által.

### LESZNAI ANNA MESEILLUSZTRÁCIÓI

Lesznai Anna 10-es, 20-as években virágzó mesevilágának teljes jogú, önálló alkotóelemei a meseillusztrációk vagy inkább meseképek, hiszen csak a könyvnek tervezett meséknél függött össze közvetlenül szöveg és illusztráció.

A könyvformában (A pillangó utazása... és a Mese a bútorokról és a kisfiúról) és az Új Világ hasábjain (Mese az eperszemnyi szívről) megjelent három mese illusztrációi – ugyan nem hiánytalanul – a Magyar Nemzeti Galéria, a hatvani Hatvani Lajos Múzeum gyűjteményében, illetve egy kép, a Péterkét közrefogja az erdő (a Mese a bútorokról és a kisfiúról című meséhez) magántulajdonban található. Egyetlen szöveg nélküli, összefüggő meseképsorozata, a Pólyásbaba napjai című sajnos sosem került nyomtatásra. Különálló, nem beazonosítható meseképeit, melyeket saját kezűleg általában népmese címmel illetett, a hatvani Hatvani Lajos Múzeum őrzi.

### MESE ÉS ORNAMENTIKA

Vezer Erzsébet szerint<sup>35</sup> a mesei látásmód központi szerepének tudható be, hogy Lesznai művészete minden műfajban közeli kapcsolatba került a népművészettel. A mesei látásmód és a népművészet azonos ősi múltra, tradícióra és világnézetre vezethető vissza.

Lesznai képei, hímzéstervei, meséi, meseillusztrációi, versei és regénye, e teljes életmű egyetlen egységbe foglalható mesevilág.

Ennek egyes elemei az ornamentális síkján teremthetnek kapcsolatot. Ez az a konstrukciós szervezőerő, amely a népművészethez hasonlóan képes a különböző műfajokban teret, időt kitöltve harmonikus kompozíciót létrehozni. Lesznai erre a következőképpen világít rá:

„Mint az ornamentikában az ősi őriszonyunk – a rendezetlen chaost érezzük úrnek – értelmes formákkal népesíti, »díszíti« a teret: úgy népesíti lélekkel a lélek őriszonya a mesevilágot.

A kifejezhetetlenségnek, az őszonosság megszólalásának és alakot öltésének ellentmondását a mese az ornamentalsel rokon törvényekkel oldja meg. Egy szinten ábrázol, átvitt értelemben egysíkú, mint a tánc és az ornamentals, benne az élményforma nem válik egy zártabb műforma tartalmává, mivel a mese szuverénül uralkodik a tartalmán, nincs feszültség és küzdelem forma és tartalom között, a kettő azonos.”<sup>36</sup>

A mese stilizálásának sajátosságát Lukács is a harmadik dimenzió hiányában, az ornamentálisban találta meg.

A fent idézett szavak a Lesznai-meseillusztrációk képi világának alapját fogalmazzák meg. Ornamentális, síkban gondolkodás jellemzi őket úgy, ahogy a meséket is. Lukács szerint „a mese azáltal vált meg (adja a megváltás látszatát), hogy mindent egy síkra hoz, egytermészetűvé alakít át Isten előtt a megváltott dolgok ilyen egyenértékűek lesznek. A megváltott dolgok művészete az ornamentum, mese”<sup>37</sup> Mind az ornamentum, mind a mese képes a megváltásra, illetve annak kifejezésére. Ennek megfelelően a mese szövege mint tartalom tökéletesen harmonizál a képi megjelenésével mint formával. Ezért nem illusztrációkról van szó, hiszen a képekben a prózai szöveggel egyenértékű, ugyanazon mesei gon-

dolkodásból fakadó világ jelenik meg.

Az ornemens absztrakció útján képes az empirikus valóság elemeit saját, öntörvényű világába emelni, s ezáltal a képi ábrázolások közül leginkább elszakadni az egyszerű hétköznapi életől. Ez magyarázza a vasárnaposok érdeklődését, így Lesznaiét is az ornemens által megfogalmazott művészeti problémák iránt. A harmadik dimenziót nélkülöző ornemens stilizálása, a kör nézeti szerint, megegyezik a mesével. Mese és ornemens egy síkon mozgása, metafizikai szempontból, a keleti művészetet jellemző, korlátlan lélekazonosságot fejezi ki. Az ornamentika tehát, Lukács szerint, elveszi a dolgok tárgyi voltát, beemeli őket egy magasabb transzcendentális létbe, azaz egy differenciálatlan valóságba. A Lesznai által megkülönböztetett kétféle világkompozíció – az arabeszk, ahol minden egyenértékű az isteni térben, és a hierarchikus, architektonikus, ami az emberi lelket mai állapotában uralja – ugyanezt a gondolatot tükrözi.<sup>38</sup>

A mágikus erővel bíró ősazonosság ösztönös megértését Lesznai a gyerekeknél és az egyszerű embereknél találta meg. A tapasztalaton túli, „az énség korlátjain kívüli” világhoz a dolgok természet tudományos értelmezését nélkülöző ember kerülhet közelebb. Ezért érvényesülhet az ősazonosságot hordozó ornamentika – akár mágikus, akár esztétikai funkciót tölt be – a népi tárgyi kultúra, illetve a népművészet körében.



*Tulipánfa, 1910–14  
Hímzésterv, Hatvani Lajos Múzeum, Hatvan*

### *LESZNAI ANNA ÉS A NÉPMŰVÉSZET*

A századforduló azon korszakok egyike, amely újra „felfedezte” a népművészetet (egyetemes vonatkozásban a törzsi művészet is ideértendő) a képzőművészet és más művészeti műfajok számára. A kiindulópontot a XIX. század második felétől kezdődő, egyre szisztematikusabb gyűjtések jelentették. Az ezek során talált népművészeti alkotásokat az egyetemes művészet részeként kezelték, egyes motívumaik átelve vagy átirva beépültek a „grand art”-ba.

Magyarországon is megfigyelhető egy ilyen irányú törekvés. A hivatalos politika éppúgy, mint maguk a művészek a népművészeti hagyományok felelevenítését, illetve megőrzését szorgalmazták. Lehetséges megoldásként a képzőművészek tervezőmunkába való bevonása, illetve a háziipar támogatása merült fel. Ilyen kezdeményezés volt a gödöllői művésztelep elődje, egy szövő, hímző és bőrmintázó iparművészeti telep.



*Párnaterv, 1908–10  
Hatvany Lajos Múzeum, Hatvan*

ka, Juhász Árpád, Mihály Rezső) ahhoz, hogy megismerje a matyó díszítőművészet kompozíciós törvényeit, szín- és formavilágát. Később ezt a hagyományban kialakult törvényrendszert átformálva születtek meg tervei. Ezeket egyrészt ő maga, másrészt megbízott hímzőasszonyok készítették el. Erre utalnak a terveken a színek precíz meghatározását szolgáló számok és szövegek, de Lesznai is megemlékezik erről a háziipar és népművészet kapcsolatát bemutató cikkében: „Saját tapasztalatból tudom, hogy oly vidéken, melyen már a nyomtatott minta majdnem kiszorította a hímzést, újabban, mióta ott terveim nyomán dolgozgat az asszony nép, egész érdekes saját rajzú vagy legalább saját ízlésük szerint átalakított díszű, hímzett szélű kendőket viselnek a lányok.”<sup>41</sup> Kölcsönös egymásra hatás alakult ki alkotóművész és népművészet között. Lesznai azok közé tartozott, akik megértették a népművészet organikusságát, integritását, hogy: „Rajz, szín, technika, anyag, a díszített tárgy maga is, szoros összhangot alkotnak – s bármely tényező megbolygatása megbillenti a benső egyensúlyt.”<sup>42</sup>

Lesznai felismerte az ornamentalsben rejlő konstruktivitást, absztrahálási lehetőséget, a terv, a kompozíció erejét, s élt vele. A hímzőasszonyok magyarázatai, az ornamentals elméleti vizsgálatának eredményei, a népi díszítőművészet belső törvényeinek, s alkotó módszerének megismerése lehetővé tette számára, hogy ezeket a tapasztalatokat, olvasmányaival és saját gyakorlatával kiegészítve, a Tervezés művészet címmel tartott előadásáiban<sup>43</sup> összefoglalja.

Élete nagy részében az asszonyok és a parasztok által használt mintákat igyekezett tanulmányozni és megérteni.<sup>44</sup> A népművészet szerinte önálló nyelv, melyet meg kell tanulni ahhoz, hogy érthető legyen. Nem egy nemzeti nyelvezet, hanem sokkal inkább egy ideális „eszperantó”, melynek mélyen a múltba nyúló, közös gyökerei vannak. A népművészeti alkotások – természet és Isten szimbólumokban kifejezett titkos, misztikus erejének hordozóiként – egy hatalmas szellemi rendszer épületének „letöredezett kódarabjai”.<sup>45</sup> Véleménye szerint a művészeknek tanulmányozniuk kellene a népművészet egyensúly és

Az 1904-től működő gödöllői művésztelep tagjai közül többen – Körösfői Kriesch Aladár, Zichy István, Juhász Árpád, Undi Mariska, Medgyaszay István – rendszeresen járták az országot, sőt bekapcsolódtak a Malonyai Dezső-féle erdélyi gyűjtésbe is. Ezek az utak az egész magyar néphagyomány feltérképezését és összegyűjtését célozták.

Magánszorgalomból Lesznai Anna is részt vett a népművészet „felfedezésében”. Egyrészt ő maga is gyűjtött szlovák népmeséket,<sup>39</sup> másrészt hímzéseivel és hímzésterveivel egy élő népművészeti hagyományt fordított le egyéni művészi nyelvére.

Lesznai Anna kapcsolata a népművészettel gyermekkorához vezet vissza, ekkor tanult meg a mezőkövesdi asszonyoktól hímezni.<sup>40</sup> De nemcsak technikáról és színekről tanult a hímzőasszonyoktól, hanem az absztrakt és ábrázoló minták „egymásba történő átváltásáról”, elvont és valós világ kapcsolatáról. Lesznainak nem volt szüksége matyóföldi tanulmányútra (l. Undi Mariska,

ritmus iránti érzékenységét, a formák tiszta, organikus kialakítását, önmérsékletét, arányérzékét és leszűrni belőlük az örök érvényű törvényeket. Lesznai Anna saját eredményeit a fent említett előadás-sorozatban igyekezett megosztani hallgatóival.

A tervezőművészet alapelemeinek a meghatározott teret, az irányt és a mozgást nevezte. Az irány és a mozgás felvázolásában a vonalaknak elsőrendű szerepet tulajdonított. A vonal szerkezeti és esztétikai funkcióit a következő hat pontban foglalta össze: „1. Irányokat rajzol fel. 2. Formákat, körvonalakat határoz meg. 3. Részekre osztással, valamint a részeknek egymáshoz és a síkhoz való viszonyával szerkezi a teret. 4. Változatos kifejezőeszközei következtében képes arra, hogy vékonyságával vagy vastagságával plasztikai illúziót hozzon létre. 5. Egyedülálló módon tud kifejezni hangulatot, ítéletet, biztonság hiányát, hidegséget és elragadtatást. 6. Végül kalligrafikus jellegével maga is szépséggé válhat, például a kínai rajzok vagy Matisse festményei esetében.”<sup>46</sup> A vonal szerepének ez a túlhangsúlyozása, a kompozíció összetartásától a legfinomabb esztétikai minőség kifejezéséig, a szecesszió vonalkultuszát idézi.<sup>47</sup>

A tervezésnek alapvető eszközei még „a felület és a szín, a sötét és világos értékek, a körülhatárolt tér a lehetséges irányok végtelen variációjával”.<sup>48</sup> A vonalnak sajátos mágikus funkciót is tulajdonított. Ugyanígy maga a rajz, az emberi alkotótevékenység, akár ábrázoló, akár absztrakt, rendelkezik bizonyos mágikus erővel. Az egyszerű geometriai elemekből kialakított kompozíció is jelentéssel bír. Az ismert szimbólumok mellett azok is hatással vannak az emberre, melyeknek az értelmét már csak az archetipikus képüket ismerő tudattalan foghatja fel.



Népmese  
Mesekép, Hatvany Lajos Múzeum, Hatvan



„Egyik vázában rokonokra akadt a kis kék pillangó”  
 A kis pillangó utazása Lesznán és a szomszédos  
 Tündérorszámban, 1913.  
 Papír, akvarell, Magyar Nemzeti Galéria



Péterke a kastély előtt  
 Mese a bútorokról és a kisfiúról, 1918.,  
 Hatvany Lajos Múzeum, Hatvan

A kompozíció lényege, hogy a formák, a színek, az irányok és a mozgások kiegyensúlyozásával megteremtse a káoszból a rendet és a harmóniát.

„A tervezés időn és téren túl egyesíti az emberiséget. A tervezés (és legtisztább megnyilvánulásai, az ember által alkotott legősbibbi díszítő formák), a mitológia ősi jelképeihez, a sagákhoz, legendákhoz és tündérmesékhez hasonlóan, melyek az egész benépesült földgolyón elterjedtek, a mi egyetemes és közös kincsünk.”<sup>49</sup>

Népművészet, tervezés, ornamentika, mese az emberiség régmúltjának mára elveszett, de mégis szükséges harmóniáját idézik, s ezek Lesznai megtalált világának alapkövei.

#### LESZNAI MESEILLUSZTRÁCIÓINAK KÉPI VILÁGA

Lesznai Anna a megváltás-gondolatkör megjelenítéséhez egyrészt a népi hagyományból, másrészt korának és saját világnézetének szimbolizmusából merített.

Mivel a történet elbeszélésében a meséknél a cselekmény a fontos – a szereplők jellemvonásainak, külsejének, érzelmeinek s az események helyszínének leírása nem hangsúlyos –, a képi ábrázolásuk narratív. A leíró részek legtöbbször a hallgató, illetve az illusztrátor fantáziájára vannak bízva. A művész mindenkoron kötik az adott időszakban uralkodó megjelenítési formák és a szöveg által megkövetelt stilisztikai sajátosságok. Az előző fejezetek alapján látható, hogy Lesznai esetében, a két műfaj ornamen-

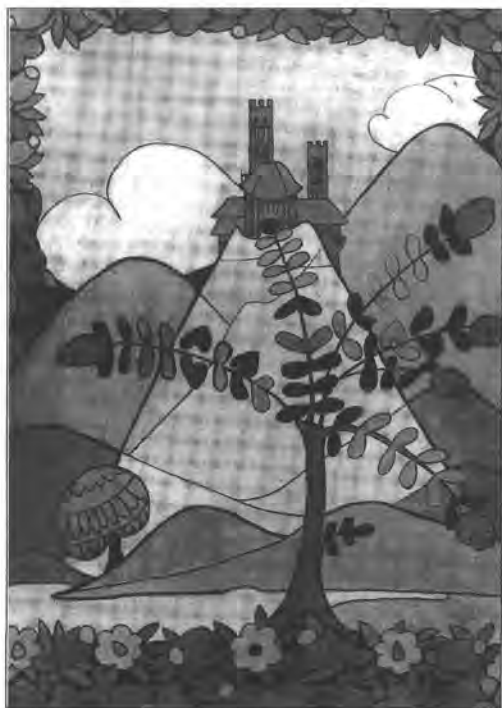
talítása révén, ezen a ponton nem lehet feszültség. A képi ábrázoláson keresztül Lesznainak lehetősége nyílt a mesékben rejtőző, a szövegből esetleg csak homályosan érzékelhető jelentéstartalmak kiemelésére.

Lesznai Anna ezen korai grafikai munkássága sokkal szervezesebben kapcsolódik a népművészethez, mint a magyar szecessziós képzőművészet más alkotóié.

A század elején a kiállítások anyagában állandóan jelen lévő egyetemes szecessziós törekvések mellett általános igény volt a modern művészet magyaros jellegének kialakítására. Ennek megvalósítása a gyakorlatban a gyűjtőutak eredményeképpen megismert anyagok egyes elemeinek, legfőképpen motívumoknak a beépítésével történt, illetőleg a népi életből vett jelenetek, népviseletbe öltöztetett szereplők ábrázolását jelentette.

Lesznai Anna meseillusztrációinál azonban nem a népi díszítőmotívumok egyszerű átvételéről van szó, hanem a népművészeti alkotások önálló nyelvezetének megértéséről, a bennük érvényesülő színlátásnak, konstruktív formaalkotásnak, szintetizálóképességnek, belső egyensúlynak az elsajátításáról. Ily módon a kompozíciókat összefogó, a motívumokat rendező vonal legalább annyit köszönhet a szecesszióknak, mint a lapos öltéssel dolgozó matyó hímzés sablonjainak. A grafikákhoz és hímzéstervekhez készült különálló, de esetenként magukon a kész lapokon is látható vázlatok is ezt bizonyítják.<sup>50</sup> A csak egyszerű vonalra épülő, színeket még nem használó vázlatok nem a linearitás artistikumát hangsúlyozzák, hanem az elemeket harmóniába rendező konstruktív szerkezetet.

Lesznai a mese megváltott világának kifejezéséhez ezt a konstruktív, de ugyanakkor ornamentális szerkezetet használja, mely a századelőn az ábrázoló és a megjelenítő művészi kifejezésmód mellett önálló „ornamentális műtípushoz” köthető. (Ebbe a típusba sorolhatók be Kozma Lajos korai grafikai.)



„A Tubafa”  
Mese az eperszemnyi szívről, 1919.  
Magyar Nemzeti Galéria



Pólyásbaba napjai  
Mesekép, Hatvany Lajos Múzeum, Hatvan

Ez az ornamentális kifejezőmód egyesíti magában az ábrázolás realizmusát, konkrét valósághoz kötődését és a megjelenítés absztraháló, elvont, a hétköznapi léttől eltávolodó szemléletét. Lesznai mesére vonatkozó nézeteinek ismeretében joggal állítható, hogy a mese megváltott világának képi megidézése-re ez az új műtípus volt a leginkább alkalmas.

Lesznai Anna életművében a tanulmány tárgyát képező időszak, azaz a 10-es, 20-as évek jelentette a tetőpontot. Ekkor készült művei beilleszkednek a kor egyetemes művészeti áramába, de ugyanakkor mégis egyedülállóak. Asszonyi világlátása, a körtvélyesi kert varázsa, a vasárnaposok lélekvalóság-konceptiója és a mezőkövesdi asszonyok hímzéseinek szín- és formavilága egy sajátos életművet hoztak létre.

Berény Róbert barátja és művész társa így vélekedett róla: „Ő a szeretet játékos mesemondója, s ennélfogva nem a nagy építő akarat festője ... Epikus, mint a dajka, s keze alatt a dolgok egymás mellé rakásával épül a kép.”

### JEGYZETEK

1. FÜLEP Lajos: Lesznai Anna lírája. *Nyugat*, 1923 II. 284.
2. Lesznai Anna életét és munkásságát VEZÉR Erzsébet dolgozta fel, „Lesznai Anna élete“ c. művében. Bp. 1979.
3. A Vasárnapi Körről részletesebben: NOVÁK Zoltán: A Vasárnap Társaság. Budapest, 1979 70. és KARÁDI Éva-VEZÉR Erzsébet (szerk.): Vasárnapi Kör. Dokumentumok, Bp. 1980.
4. Alapító törzstagok: Balázs Béla, Ritoók Emma, Antal Frigyes, Fogarasi Béla, Hajós Edit, Schlamadinger Anna és a második generációt alkotó Hauser Arnold és Mannheim Károly. Később csatlakozott Lesznai Anna, Láng Juliska, és Fülep Lajos. 1918-ban kapcsolódtak a körhöz: Gergely Tibor, Káldor György, Radványi László, Tolnay Károly, Rényi Edit és Sinkó Ervin. Az összejöveteleket látogatták, de nem tagok: Kner Imre, Lorsy Jenő, Spitz René, Stephani Elza, Varga Jenő, Varjas Sándor és Wilde János.
5. Lesznai Anna naplójegyzetei a Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratárában olvashatók: V. 3670/43/1-20
6. LESZNAI Anna: Babonás észrevételek a mese és a tragédia lélektanához. *Nyugat* 1918 XI.évf. július 1. 55-68. (Ezentúl LESZNAI, 1918.)
7. LUKÁCS György: Hét mese. In: LUKÁCS György: Balázs Béla és akinek nem kell. Válogatott tanulmányok. Gyoma, Kner Izidor kiadása, 1918 103-121.
8. Beszélgetés Lesznai Annával (1965. június 23-án, kérdező: VEZÉR Erzsébet). Irodalmi Múzeum I. Emlékezések
9. LUKÁCS Gy. i. m. 106.
10. LUKÁCS ugyanerről ld.: LUKÁCS György: Lélek és forma, Bp. 1910.
11. LESZNAI, 1918. 58.
12. u.o.
13. A motívum alapja: ld. Lesznai Anna szerelemfilozófiája c. rész.
14. ld., bővebben a következő fejezetben.
15. A műfajmese alatt a valódi, vagy tündérmesék értendők.
16. LESZNAI, 1918. 60.
17. Ezen rész forrásaként az idézett Karádi-Vezér könyv dokumentumai és a Lesznai naplójegyzetek szolgáltak.
18. KARÁDI-VEZÉR i. m. 110.
19. Lesznai A. naplójegyzetei. Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratára II. V. 3670/43/1-20 27. lap.
20. KARÁDI-VEZÉR, i. m. 108., részlet Lesznai naplójából.
21. Meluzina Lesznai „önmitizációja”, aki ember és természet egymásbaváltásának lehetőségét keresi egész életén keresztül. Meluzina eredetileg egy szép sellő, a Lusignan grófok özanyja. Raimondi gróf feleségül veszi, de ígéretét, miszerint nem lesi meg nejét, mikor az hetente egyszer sellővé változik, féltékenysége miatt nem tudja betartani. Ezért Meluzinának el kell tűnnie, de ha gyermekeit veszély fenyegeti mindig felbukkan.
22. Lesznai A. naplójegyzetei. Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratára II. V. 3670/43/1-20 19. lap.
23. Heinrich von KLEIST: Heilbronn Katica című lovagi színjátékának főhősnője, aki reménytelenül, önmagát teljesen feladva szerelmes Wetter von Stahl lovagba.
24. A középkori francia lovagregény két főhősnéek, Trisztán breton királyfinak és Izolda ír királylánynak, tragikus szerelme Lesznai számára a megváltást jelentő szerelem példája.
25. Nemcsak Lesznai Anna és a Vasárnaposok vitakoztak ebben az időben szerelemfilozófiai kérdésekről. SCHMITT Jenő

- Henrik is foglalkozott a szerelemmel, mint a megismerés legmagasabb fokával (Művészet–Etika–Szerelem, Bp. Táltos kiadása, 1917)
26. „Beszélgetések a művésztől – A szépség szerelmese – Hazalátogatott az író, költő és festő Lesznai Anna” (beszélgető partner: GÁCH Marianne). *Film–Színház–Muzsika* 1965. július 16.
  27. BALÁZS Béla: Lesznai Anna meséskönyve. *Nyugat* VII.évf., 1914. I. kötet 64–66.
  28. LESZNAI Anna előszava, könyvéhez „A kispillangó utazása Lesznán és a szomszédos Tündérországbán”-hoz. A magyar nyelvű, Móra könyvkiadó által megjelentetett változatban nem szerepel. Vezér Erzsébetnél létezik egy magyar nyelvű változat, melyet rendelkezésemre bocsátott
  29. A Lesznai monográfiának tekinthető Lesznai meséskönyvben SZABADI Judit négy Lesznai meséskönyvet említ (Pólyásbaba napjai, A kispillangó utazása...., Mese az eperszemnyi szívről és Mese a bútorokról és a kisleányról). Kutatásaim szerint azonban ezek közül könyv alakban csak a második és a negyedik létezik, a harmadikhoz készültek illusztrációk, de csak a szöveg jelent meg az *Új Világ* folyóiratban, az első pedig csak illusztráció formájában található meg a Hatvany Lajos Múzeumban.
  30. A kéziratok a Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratárában olvashatóak. L. A. mesejegyzetei V. 3670/18, V. 3670/32, V. 3670/44,
  31. Először 1913-ban Bécsben jelent meg, kutatásaim szerint csak németül: "Die Reise des kleinen Schmetterlings durch Leszna und nach den benachbarten Feenreichen" Verlag Brüder Rosenbaum Wien, Leipzig, 1913. Magyarul: A kis pillangó utazása Lesznán és a szomszédos Tündérországbán. Budapest, Móra könyvkiadó, 1978.
  32. LESZNAI A.: Mese a bútorokról és a kisleányról. Gyoma Kner Izidor Könyvnyomdája, 1918.
  33. LESZNAI A.: Mese az eperszemnyi szívről. *Új Világ* 1919. I.évf., 2.szám, 89–103.
  34. Marie Louise von FRANZ: Női mesealakok. Budapest, 1992 23.
  35. VEZÉR Erzsébet: Lesznai Anna élete. Budapest, 1979. 21.
  36. LESZNAI 1918.,58.
  37. Lesznai Anna naplójegyzetei. Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratára I. V. 3670/43/1–20 94 lap.
  38. Ekkoriban ez a gondolkodás nem állt egyedül, a vonal és forma önállósulásával a századeleji kialakulni látszik egy új ornamentális műtípus, mely a keleti művészetek arabeszkjeinek egyenértékű világát idézi meg. Erről ld.: Walter CRANE: Vonat és forma, Bp.1910. A művészettörténeti szakirodalomban ugyanennek a tudományos feldolgozása: Weltkulturen und Moderne Kunst, München, 1972 (katalógus).
  39. Lesznai saját visszaemlékezése. In: Pesti beszélgetés Lesznai Annával a Nyugatról, Balázs Béláról és Budapestről – HAJNAL Zsuzsa, *Magyar Nemzet* 1965, július 16.
  40. Beszélgetés Lesznai Annával 1965 június 23-án. Kérdező: VEZÉR Erzsébet. Irodalmi Múzeum I. Emlékezések (Petőfi Irodalmi Múzeum dokumentációs csoportja) Budapest, 1967 11.
  41. LESZNAI Anna: Házipar és népművészet. *Magyar Iparművészet* XVI. évf., 1913 369–376., 376.
  42. uo. 370.
  43. 1948. február 4–május 19-ig tizenöt, kétórás előadást tartott általános és középiskolai tanároknak a tervezés művészetéről és gyakorlatáról a Lawrence Street School Művészeti Műhelyében New Yorkban. Magyarul megjelent: LESZNAI Anna : A tervezés művészete. In: Hatvany Lajos Múzeum Füzetek. Ford.: NÉRAY Katalin, szerk.: FÁBIÁN László, Budapest, 1976 (ezentúl: Lesznai, 1976.)
  44. Eredeti: "I passed most of my life endeavouring to study and to understand the patterns employed women and painted by our peasants"
  - LESZNAI Anna angol nyelvű írásai a magyar és nem magyar népművészetéről. Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratára. 5.
  45. ld. uo. 38–39.
  46. LESZNAI Anna: A tervezés művészete 8–9.
  47. A vonal szerepének vizsgálata a századelőn kialakult, már említett ornamentális műtípus kapcsán előtérbe került. Lesznai fenti utólagos meghatározása, a szecesszióban természetessé vált gondolatokat tükrözi. Ld. a már említett Walter CRANE tanulmányt és VARJAS Sándor, KOZMA Lajos: Utolsó ábrándok. Melódiák című 1908-ban megjelent grafikai lapokhoz írt utószavát.
  48. LESZNAI Anna: A tervezés művészete 31.
  49. uo. 32.
  50. A rengeteg különálló, különböző technikával készült (ceruzarajz, tus, akvarell, sablonnyomás, olaj) vázlat és hímezterv Lesznai Anna tudatos, kísérletező alkotómódszerére enged következtetni. (ld. a hatvani Hatvany Lajos Múzeumban őrzött Lesznai hagyaték).

ANNA LESZNAI, DIE MÄRCHENERZÄHLERIN DER VASÁRNASOK (SONNTAGER)

ZUSAMMENFASSUNG

Die Wunder- und Märchenwelt aus Körtvélyes beziehungsweise die fortschrittlich gesinnte Spiritualität der Künstler- und Intellektuellenkreise (in erster Reihe die Sonntager) bildeten in den Zehner Jahren des 20. Jahrhunderts das Fundament der künstlerischen Tätigkeit von Anna Lesznai. Die bedeutendsten Elemente aus ihrem Lebenswerk sind aus der Sicht der bildenden und angewandten Kunst, ihre Stickereien, Stickereinentwürfe sowie ihre Märchen und Märchenillustrationen. In dieser Zeit schrieb sie beinahe 160 Märchen oder Märchenentwürfe, aber nur drei von ihnen sind in gedruckter Form erschienen. "Die Reise des kleinen Schmetterlings in Leszna und im benachbarten Feeland", "Das Märchen von den Möbel und dem kleinen Jungen" gelang in Buchform, das "Märchen über das erdbeergroße Herz" durch Új Világ an die Öffentlichkeit.

Die Märchen in den Büchern illustrierte sie selbst, durch dessen "farbige Fenster" wir in die mit Wörtern beschriebene Welt hineinblicken können.

Zum künstlerischen Ausdruck des Geistes der Philosophie der Sonntager (Vasárnasok), der ihr ganzes Leben bestimmte, verwendete sie die "reine Seelenwirklichkeit" im Spiegel des Märchens und das damit in der Ebene gehaltene verwandte Ornament.

Die Stilisierungsgesetze des Märchens und der Ornamentik sind ähnlich. Als Ausgangspunkt verwenden beide die Elementen der Wirklichkeit, formen sie aber laut der eigenen Gesetze weiter und bilden daraus eine selbständige, eigene Welt.

Die Verbindung zwischen dem Märchen und der bildenden Kunst kann laut Lesznai eindeutig nur auf der Ebene der Ornament entstehen.

Die so abgefaßte bildliche Welt ist zu dem sich am Anfang des Jahrhunderts entfaltenden und selbständig werdenden ornamentalen Kunsttyp zu binden.

Diese Ausdrucksweise ist am meisten dazu fähig, um den Märcheninhalt der in der entsprechenden homogenen Form über die tägliche Wirklichkeit hinüberraagt, zu schildern.

Die eindeutige und ungebrochene Historie des Märchens, auf bildlichen Niveau wurde, in einer zusammenhängenden, stilisierten Formen geschildert. Märchen und Ornament bilden eine untrennbare Einheit in der Märchenwelt von Lesznai.

Diese Studienarbeit untersucht die Gedankenwelt der Künstlerin, die in der Weltanschauung des Vasárnapi Kreises und in der Farben- und Formenwelt der Volkskunst ihres Heimatortes wurzelt; sie zeigt eine mögliche und wirkliche Form des Zusammenhangs zwischen den Ideen des Märcheninhalts und der bildlichen Formulierung.

## A MAGYAR REPÜLŐGÉPSZERELVÉNYGYÁR RT. TÖRTÉNETE 1941–1950

### ELŐZMÉNYEK

#### A MAGYAR REPÜLŐIPAR HELYZETE 1920 UTÁN

Az 1921. július 26-án életbe lépett trianoni békeszerződés súlyosan érintette az I. világháború előtt kifejlődött, majd a háborús években megerősödött, főleg Budapest és környékére települt magyarországi repülőipari üzemek tevékenységét. A szerződés 139. cikke elrendelte, hogy Magyarország kormánya saját költségén köteles összeírni és a Léghajózási Szövetségközi Ellenőrző Bizottság által meghatározott helyekre leszállítani az ország területén meglévő, valamint gyártás alatt álló összes repülőanyagot.<sup>1</sup> A bizottság utasítására ezt követően megkezdődött az üzemekben és a repülőtereken tárolt repülőgépek megsemmisítése. A repülőanyagok felkutatása és megsemmisítése vontatottan haladt, ezért a bizottság javaslatára a repülőgépek gyártási és külföldről történő beszerzési tilalmát 1922 végéig meghosszabbították.

Ilyen körülmények miatt a repülőgépgyártó cégek egy része más cégekbe beolvadva gyártási profiljukat átalakították, más részük felszámolt és megszűnt. Ilyen módon az albertfalvai Első Magyar Légcsavargár Részvénytársaságot 1920 májusában felszámolták, a Fehérvári úton lévő Ganz–FIAT Magyar Repülőgépgyár Rt. 1924-ben megszűnt, a pesti gyárteleppel rendelkező „IKARUS” Automobil- és Repülőgéppalkatrészgyár Rt. 1924. májusában cégszövegét „IKARUS” Hűtő- és Fémárugyár Rt.-re változtatta. 1920 júliusában az aszódi Magyar Lloyd Repülőgép- és Motorgyár Rt. cégszövegét Magyar Lloyd Művek Rt.-re változtatta, és papírgyártásra állt át, majd 1926-ban megszűnt. A mátyásföldi repülőtér melletti Magyar Általános Gépgyár Rt., mely jelentős számú repülőgépsárkányt és repülőgépmotort gyártott 1916 és 1918 októbere között, 1921-től gépkocsimotorok, automobilonok, majd tehergépkocsik és taxik építésére tért át. Végül pedig az I. világháború alatt Albertfalvára települt legnagyobb magyar repülőüzem, a Magyar Repülőgépgyár Rt. 1920. március 21-én beolvadt a Neuschloss Lichtig Faipari Rt.-be és neve Neuschloss Lichtig Repülőgépgyár- és Faipari Rt. cégszövegre módosult. A repülőiparban dolgozó magyar szakmérnökök és szakmunkások szétszóródtak, részben más szakterületen vállaltak munkát, részben külföldre távoztak.

1922 végén került sor Magyarországon a repülés és repülőgép-építés tilalmának részleges feloldására. Az intézkedés a trianoni békeszerződés rendelkezéseinek betartásával összhangban, a Léghajózási Szövetségközi Ellenőrző Bizottság szigorú ellenőrzése mellett történt. Ez az enyhítés teremtette meg a lehetőséget arra, hogy a Neuschloss-Lichtig Repülőgépgyár és Faipari Rt. albertfalvai üzemében 1923 első hónapjaiban megépítésre kerüljön a Szebeney György által konstruált, de Oravec Béla főmérnök által áttervezett háború utáni első magyar kísérleti iskola-repülőgép. A módosított tervek alapján megkezdődött Albertfalván a Szebeney és Oravec névvel jelzett iskola-repülőgépek építése, melyekből 1923–1924-ben csupán 8-9 db épült.<sup>2</sup> A repülőgépekkel kiképzés közben több súlyos baleset történt, amely végül is az Albertfalván újra kibontakozni készülő repülőgép építés megszüntetését vonta maga után.<sup>3</sup>